

AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT XİDMƏTLƏRİNİN RƏQƏMSALLAŞMASI SAHƏSİNDƏ MÜASİR VƏZİYYƏTİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Daxil olub: 17 yanvar 2024-cü il
Qəbul olunub: 22 fevral 2024-cü il
Received: 17 January 2024
Accepted: 22 February 2024

Gülnarə Fətəliyeva
i.f.d., aparıcı elmi işçi,
Elm və Təhsil Nazirliyinin İqtisadiyyat
Institutu,
feteliyevagulya@gmail.com

Xülasə

Məqalənin məqsədi beynəlxalq indekslər əsasında Azərbaycan və ona qonşu ölkələrdə iqtisadiyyatın dövlət sektorunun rəqəmsallaşması sahəsində müasir durumun təhlil edilib qiymətləndirilməsidir. Dövlət xidmətləri, onlardan istifadənin keyfiyyəti və əsas cəhətlərini xarakterizə edən müxtəlif göstəricilər əsasında respublikamız üçün bu sahədə güclü və yaxşılaşdırılması zəruri olan tərəflər müəyyənəldirilmiş, onların həlli yolları göstərilmişdir. Tədqiqat işində həmçinin dünyanın 150 ölkəsi nümunəsində aparılmış qiymətləndirmələr əsasında Onlayn Xidmətlər İndeksi ilə Elektron İştirak İndeksi arasında müsbət və güclü korrelyasiya əlaqəsinin ($R=0,9447$) olduğu müəyyən edilmişdir. Təhlillər göstərir ki, inkişaf etmiş ölkələrdə hökumətlər tərəfindən xidmətlərin göstərilməsinin yaxşılaşdırılması məqsədilə rəqəmsal texnologiyalar geniş şəkildə tətbiq edilir. Nəticələr belə ölkələrdə əhalinin rəqəmsal bacarıqlarının daha təkmil olduğunu deməyə əsas verir. Bunun əksinə olaraq, zəif inkişaf etmiş ölkələrdə isə elektron xidmətlər əhalinin böyük əksəriyyəti üçün hələ də əlçatmaz olaraq qalır və ya bu xidmətlərin göstərilməsi və insanların rəqəmsal texnologiyalardan istifadə imkanları aşağı səviyyədədir. Sonda nəticələr ümumiləşdirilmiş və müvafiq təkliflər verilmişdir. Tədqiqat işində müqayisəli və statistik təhlil, sistemli yanaşma, ümumiləşdirmə, korrelyasiya analizi metodlarından istifadə olunmuşdur. Təhlillər zamanı beynəlxalq təşkilatların – Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, Dünya Bankının hesabatlarından və statistik məlumatlardan istifadə edilmişdir.

Açar sözlər: *rəqəmsal transformasiya, dövlət tənzimlənməsi, İKT, xidmət, adam-başına ÜDM, indeks.*

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ТЕКУЩЕЙ СИТУАЦИИ В СФЕРЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Гюльнара Фаталиева
к.э.н., ведущий научный сотрудник,

*Институт экономики Министерства науки и образования,
feteliyevagulya@gmail.com*

Резюме

Цель статьи – проанализировать и оценить текущую ситуацию в сфере цифровизации государственного сектора экономики в Азербайджане и соседних странах на основе международных индексов. На основе различных показателей, характеризующих качество и основные аспекты предоставления государственных услуг и их использования, выявлены сильные и нуждающиеся в улучшении области для нашей республики, а также обозначены пути их решения. Исследование также показало, что существует положительная и сильная корреляция ($R=0,9447$) между Индексом онлайн-услуг и Индексом электронного участия, основанная на оценках, проведенных в выборке из 150 стран мира. Анализ показывает, что цифровые технологии широко используются правительствами развитых стран для улучшения предоставления услуг. Результаты показывают, что цифровые навыки населения в таких странах более развиты. Напротив, в слаборазвитых странах электронные услуги по-прежнему недоступны подавляющему большинству населения, либо предоставление этих услуг и доступ людей к цифровым технологиям находятся на низком уровне. В конце были подведены итоги и высказаны соответствующие предложения. В работе использовались методы сравнительного и статистического анализа, системного подхода, обобщения и корреляционного анализа. При анализе использовались отчеты и статистические данные международных организаций – ООН и Всемирного банка.

Ключевые слова: *цифровая трансформация, государственное регулирование, ИКТ, сервис, ВВП на душу населения, индекс.*

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT SITUATION IN THE FIELD OF DIGITALIZATION OF PUBLIC SERVICES IN AZERBAIJAN

Gulnara Fataliyeva
Ph.D., leading researcher,
Institute of Economics of the Ministry of Science and Education,
feteliyevagulya@gmail.com

Abstract

The purpose of the article is to analyze and evaluate the current situation in the field of digitalization of the public sector of the economy in Azerbaijan and its neighboring countries based on international indices. On the basis of various indicators characterizing the quality and main aspects of public services and their use, the areas that are strong and need to be improved for our republic have been identified, and the ways to solve them have been indicated. The study also found that there is a positive and strong correlation ($R=0,9447$) between the Online Services Index and the E-Participation Index, based on the assessments conducted in a sample of 150 world countries. Analysis shows that digital technologies are widely used by governments in developed countries to improve service delivery. The results show that the digital skills of the population in such countries are more advanced. In contrast, in underdeveloped countries, e-services are still inaccessible to the vast majority of the population, or the provision of these services and people's access to digital technologies are at a low level. At the end, the results were summarized and relevant proposals were made. Comparative and statistical analysis, systematic approach, generalization, and correlation analysis methods were used in the research work. Reports and statistical data of international organizations – the United Nations and the World Bank were used during the analysis.

Keywords: *digital transformation, government regulation, ICT, service, GDP per capita, index.*

Giriş

İqtisadiyyatın rəqəmsal mühitə transformasiyasına nəzarət edilməsində dövlət tənzimlənməsi mühüm rol oynayır. Dövlət tənzimlənməsi və onun istiqamətləri hər bir ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsindən, onun qarşıya qoyduğu prioritetlərdən, mövcud qanunvericilik bazasından və s. kimi amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər. Ölkələr tənzimləmələrini zamana uyğun olaraq daim dəyişmək zərurəti ilə qarşılaşırlar. Çünki sürətli və əsaslı dəyişikliklərlə səciyyələnən rəqəmsal transfermasiya özündə yeni elementlər ehtiva edir və hökumətlərdən innovativ, rəqəmsal texnologiyaları qəbul və tətbiq etməyi tələb edir. Nəticə olaraq, rəqəmsal transfermasiya iqtisadiyyatda səmərəliliyin yüksəldilməsi, rəqabət qabiliyyətinin qorunub saxlanılmasına müsbət təsir göstərir.

İqtisadiyyatın rəqəmsal mühitə transformasiyasının dövlət tənzimlənməsi istiqamətlərindən biri dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşmasıdır. Cari tədqiqat işində Azərbaycanda dövlət xidmətlərinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

məqsədlə beynəlxalq indekslərə müraciət edilmişdir. Bunlar Hökumətin Səmərəliliyi İndeksi, Onlayn Xidmətlər İndeksi və Elektron İştirak İndeksidir. Qeyd edilən İndekslerin üstün tərəflərindən biri odur ki, onları təşkil edən indikatorlar əsasında müxtəlif ölkələr bu sahədə zəif və güclü tərəflərini, həmçinin çatışmazlıqlarını müəyyən edərək onları aradan qaldırmaq imkanını qazanmış olurlar.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın rəqəmsal mühitə transformasiyasının hüquqi aspektləri

Ümumiyyətlə qeyd edilməlidir ki, hər hansı bir sahənin inkişafı ilk növbədə onun müvafiq qanunvericilik bazasının olması ilə şərtlənir. Azərbaycan Respublikasında rəqəmsallaşma, rəqəmsal mühitə transformasiya və s. ilə bağlı məsələlər bir sıra dövlət əhəmiyyətli sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Məsələn, ölkə rəhbəri tərəfindən 2021-ci ildə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” [1] sənədində beş milli prioritetdən biri olan “Rəqəbatlı insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı” adlı üçüncü istiqamətdə və Milli Prioritetlər əsasında hazırlanan “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda [2] iqtisadiyyatda rəqəmsallaşma, yeni növ texnologiyaların tətbiqi, rəqəmsal iqtisadiyyatın tərəqqisi üçün əlverişli infrastrukturun qurulması, qeyri-neft sektorunda rəqəmsal iqtisadiyyatın payının artırılması kimi məsələlərə yer verilmişdir.

Digər mühüm sənədlərdən olan “Rəqəmsal transformasiya sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında” [3] və “Azərbaycan Respublikasında rəqəmsallaşma, innovasiya, yüksək texnologiyalar və rabitə sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” [4] Fərmanlarda iqtisadiyyatın rəqəmsal mühitə transformasiyası, respublikada rəqəmsal xidmətlərin, rəqəmsallaşdırılmanın və innovasiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi, bu sahədə şəffaflığın yüksəldilməsi kimi məsələlərə toxunulmuşdur.

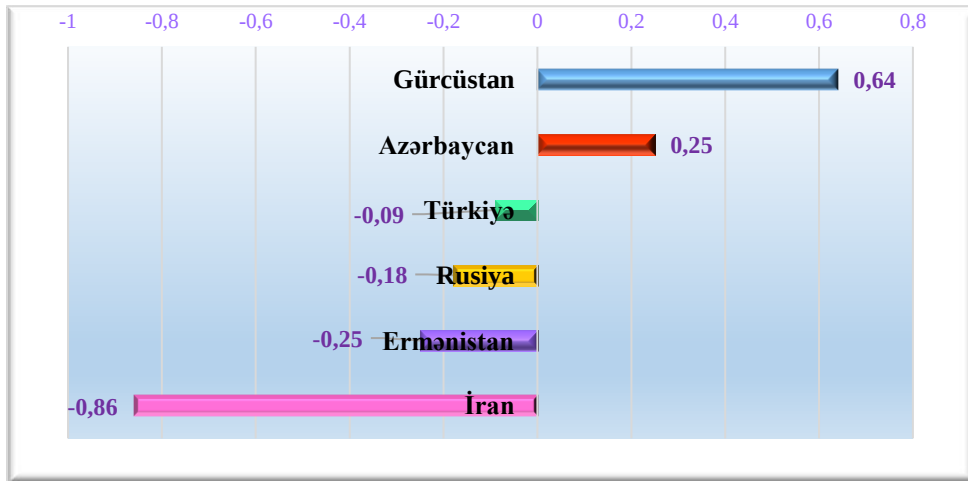
Sadələnən sənədlər ölkədə iqtisadiyyatın rəqəmsal mühitə keçidinin sürətləndirilməsində hüquqi əsas rolunu oynayır.

Azərbaycan və qonşu ölkələrdə dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşması sahəsində müasir vəziyyət

Əhaliyə göstərilən dövlət xidmətlərinin keyfiyyətini əks etdirən indekslərdən biri Hökumətin Səmərəliliyi İndeksidir. Dünya Bankı tərəfindən hazırlanan İndeksdə ölkələrin topladığı ballar -2,5 ilə 2,5 arasında dəyişir.

Vətəndaşlara göstərilən dövlət qulluğunun keyfiyyəti və onun siyasi təzyiqlərdən müstəqillik dərəcəsini, eləcə də bu xidmətlər sahəsində siyasətin işlənib hazır-

lanması və həyata keçirilməsinin keyfiyyətini ölçən Hökumətin Səmərəliliyi İndeksində Gürcüstan (0,64 bal) qonşu ölkələr arasında 2021-ci ildə ilk yeri, dünyanın 191 ölkəsi arasında isə 48-ci yeri tutmuşdur. Ümumi reytingdə 71-ci yerə sahib olan Azərbaycan (0,25 bal) qonşu ölkələr arasında ikinci yerdə olmuşdur. Müqayisə üçün qeyd edək ki, ümumi sıralamada digər qonşu ölkələrin mövqeyi belədir: Türkiyə – 96-cı yer, Rusiya – 103-cü yer, Ermənistan – 108-ci yer, İran – 125-ci yer (Diaqram 1). Müqayisəli olaraq, İndeksdə respublikamızın mövqeyi qənaətbəxş hesab edilə bilər.

Diaqram 1. Hökumətin Səmərəliliyi İndeksi, 2021

Mənbə [5] əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Dövlət xidmətləri sahəsində mövcud vəziyyəti öyrənən digər bir indeks Onlayn Xidmətlər İndeksidir (Online Services Index). İndeks (BMT) tərəfindən iki ildən bir hazırlanan Elektron Hökumətin İnkişafı İndeksinin (E-Government Development Index) komponentlərindən biridir. Onlayn Xidmətlər İndeksi milli səviyyədə dövlət xidmətlərinin göstərilməsi üçün hökumətlər tərəfindən informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadəni ölçən göstəricidir. O, milli internet saytlarının texniki xüsusiyyətlərini, eləcə də xidmətlərin göstərilməsində tətbiq olunan e-hökumət siyasət və strategiyalarını qiymətləndirir. Ölkələr 0-1 aralığında bal alır ki, burada 1 – onlayn xidmət təminatının ən yüksək səviyyəyə, 0 isə ən aşağı səviyyəyə uyğun olduğunu ifadə edir [6, s.18]. 2 sayılı Diaqramda Onlayn Xidmətlər İndeksində respublikamız və ona sərhəd ölkələrin balları əks olunmuşdur.

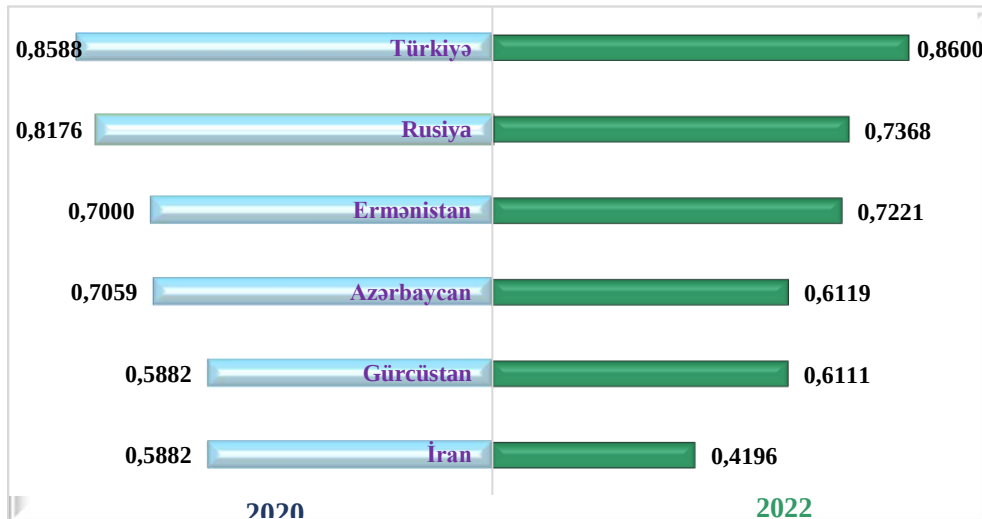

Diagram 2. Azərbaycan və qonşu ölkələrin Onlayn Xidmətlər İndeksində balı

Mənbə: [7, s.16-18; 6; s. 213-220] əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Diagramın məlumatlarına əsasən, Onlayn Xidmətlər İndeksində 2022-ci ildə 2020-ci ilə nəzərən ölkələrdən üçünün (Rusiya, Azərbaycan, İran) balında azalma, üçünün (Türkiyə, Ermənistan, Gürcüstan) isə bir qədər artım baş vermişdir. Türkiyə təhlilin hər iki ilində 6 ölkə arasında lider olmuşdur. Rusiya isə növbəti sırada yer almışdır. 2022-ci ildə Türkiyədən iki dəfə az bal toplayan İran isə əksinə, müqayisəli olaraq sonuncu yerdə dayanmışdır. Azərbaycan 2020-ci ildə (0,7059 bal) ona sərhəd ölkələr arasında 3-cü, 2022-ci ildə isə (0,6119 bal) 4-cü yerdə qərarlaşmışdır. Qeyd edilməlidir ki, ölkəmiz hər iki ildə topladığı bal ilə “yüksək Onlayn Xidmətlər İndeksi” qrupunda yerləşmişdir.

Dövlətin təklif etdiyi onlayn xidmətlərdən istifadə səviyyəsinin tədqiq edilməsi baxımından BMT tərəfindən tərtib edilən Elektron İştirak İndeksi (E-Participation Index) xüsusi qeyd edilə bilər. Hökumət və insanlar arasında qarşılıqlı əlaqəni təşviq etmək üçün onlayn vasitələrdən istifadə edilməsi səviyyəsini ölçən İndeks üç əsas komponentdən ibarətdir: e-məlumat, e-məsləhətləşmə və e-qərar qəbulu [6, s.199]. İndeksdə ölkələr 0-1 miqyasında bal toplayır. Cədvəl 1-də ölkəmiz və ona qonşu ölkələrin Elektron İştirak İndeksində balları və yeri təsvir edilib.

Cədvəl 1. Azərbaycan və qonşu ölkələrin Elektron İştirak İndeksində mövqeyi, 2022

Ölkələr	E-məlumat sub-indeksi	E-məsləhətləşmə sub-indeksi	E-qərar qəbulu sub-indeksi	E-İştirak İndeksi	Yer
Türkiyə	0,8000	0,8571	0,6500	0,7841	18
Rusiya	0,7636	0,5000	0,200	0,6023	57

Ermenistan	0,6909	0,5000	0,3000	0,5795	64
Gürcüstan	0,7091	0,4286	0,1000	0,5341	72
Azərbaycan	0,5455	0,2857	0	0,3864	98
İran	0,2364	0,2143	0	0,1818	167

Mənbə: [6, s.252-258] əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Cədvəlin məlumatları əsasında demək olar ki, Türkiyə əhalisinin elektron xidmətlərdən istifadə səviyyəsinə görə bu gün ilk 20-likdə yer alan ölkələrdəndir. Bu ölkə İndeksi təşkil edən hər 3 sub-indeks üzrə kifayət qədər yüksək bal toplaya bilmişdir. Qonşu ölkələr arasında ən zəif nəticə göstərən ölkə İrandır və o, müqayisəli olaraq sonuncu yeri tutmuşdur. Azərbaycanın da balı (0,3864) qənaətbəxş deyildir. Xüsusilə də sonuncu komponent üzrə bal toplamaması ölkəmizin aşağı mövqeyə sahib olmasının əsas səbəblərindəndir. Bu isə onu deməyə əsas verir ki, E-qərar qəbulu sub-indeksi, yəni siyasətlərin birgə işlənilib hazırlanması sahəsində vətəndaşların səlahiyyətlərinin artırılması üzrə tədbirlərin görülməsinə ehtiyac vardır.

E-məsləhətləşmə sub-indeksində də (0,2857 bal) vəziyyət ürəkəçən deyildir. Bu o anlama gəlir ki, ölkədə vətəndaşların hökumətin yürütdüyü siyasətlər və təqdim etdiyi xidmətlər ilə bağlı müzakirələrdə iştirak etməsi sahəsində müvafiq işlər görülməlidir. Lakin o da qeyd edilməlidir ki, artıq “Elektron hökumət” portalında “E-iştirakçılıq” başlıqlı yeni bir bölmə yaradılmışdır ki, burada vətəndaşların dövlət qurumlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində və müzakirə üçün açıq olan Qanun layihələrinin müzakirəsində iştirakına, dövlət xidmətləri haqqında rəy bildirməsinə, müxtəlif icra hakimiyyəti orqanlarına müraciət ünvanlamasına və s. şərait yaradılır [8]. Fikrimizcə, bu amil Hesabatın növbəti buraxılışında ölkəmizin mövqeyində irəliləyişin olmasına səbəb olacaqdır.

E-məlumat sub-indeksinin mahiyyətini ifadə edən vətəndaşların ictimai məlumatlarla təmin edilməsi və onların bu yolla iştirakının təşviq edilməsi üzrə Azərbaycan orta bala (0,5455) sahibdir (Cədvəl 1).

Onlayn Xidmətlər İndeksi ilə Elektron İştirak İndeksi arasında əlaqənin tədqiqi

Dünya ölkələrində hökumətlərin təqdim etdiyi onlayn xidmətlərin inkişaf səviyyəsi ilə bu ölkələrdə əhali tərəfindən elektron xidmətlərdən istifadə səviyyəsi arasındakı əlaqənin araşdırılması xüsusi maraq kəsb edir. Bu məqsədlə 3 saylı diaqramda Onlayn Xidmətlər İndeksi ilə Elektron İştirak İndeksi arasında əlaqə təsvir olunmuşdur.

Korrelyasiya metodundan istifadə yolu ilə qiymətləndirmə Onlayn Xidmətlər İndeksi ilə Elektron İştirak İndeksi arasında müsbət asılılığın olduğunu göstərir. Göstəricilər arasında korrelyasiya əlaqəsi 1-ə yaxındır ($R=0,9447$), ölkələr trend xətti ətrafında sıx yerləşiblər. Əlaqənin müsbət olması onu ifadə edir ki, bir İndeksdə artım digərində də artıma səbəb olur və əksinə.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, Onlayn Xidmətlər İndeksi dövlət tərəfindən təqdim edilən xidmətlərin keyfiyyətini ölçür. Daha doğrusu, bu göstərici hər bir ölkədə milli portalları və elektron xidmətlər portalını, eləcə də ana dilində olan veb saytları qiymətləndirir. Elektron İştirak İndeksi isə əhəlinin elektron xidmətlərdən istifadə səviyyəsini öyrənir. Bunu nəzərə alaraq, araşdırılan göstəricilər arasında sıx və müsbət əlaqənin olması təbii hal kimi qəbul edilməlidir. Çünki ölkələrdə elektron xidmətlər genişləndikcə, bu xidmətlərdən istifadə səviyyəsi də artır.

Diagram 3-dən göründüyü kimi, təhlil qrupunda yer alan 150 ölkənin əksəriyyətində hər iki İndeks üzrə səviyyələri üst-üstə düşür. Finlandiya, ABŞ, Yaponiya, Estoniya, Cənubi Koreya, Sinqapur, Yeni Zelandiya, Avstraliya hər iki İndeksdə ilk onluqda qərarlaşıblar. Bunlar həm də yüksək gəlirli ölkələr qrupuna daxildirlər. Texnoloji tərəqqiyə nail olan bu ölkələr kifayət qədər yüksək xidmət səviyyəsinə çatıblar. Adları çəkilənlər Diagramın sağ yuxarı küncündə yer alıblar.

Bunun əksinə olaraq, Diagramın sol aşağı hissəsində isə əsasən kasıb ölkələr yerləşmişdir. Hər iki İndeks üzrə 0,3000 baldan az nəticə göstərən aşağı gəlirli ölkələrdən Somali, Əfqanıstan, Konqo Demokratik Respublikası, Sudan, Koreya Xalq Demokratik Respublikası, Mərkəzi Afrika Respublikasının adını sadalamaq olar. Aşağı-orta gəlirli ölkələrdən – Honduras və Haiti də oxşar nəticəyə sahibdir. Eləcə də bu sıraya yuxarı-orta gəlirli bir neçə ölkəni də (Türkmənistan, Kuba, İraq, Liviya, Mavritaniya) aid etmək olar. Onlayn Xidmətlər İndeksində 0 bal toplayan yeganə ölkə – Eritreya isə ən zəif nəticə göstərmiş ölkə kimi səciyyələnir. Bu Şərqi Afrika ölkəsi Elektron İştirak İndeksində də ən az bala sahib olmuşdur (0,0227 bal).

Araşdırılan göstəricilər arasında güclü əlaqə olsa da, bəzi nəzərəcarpacaq istisnalar da mövcuddur. Başqa cür desək, hər iki İndeks üzrə səviyyələrinin birinin digərinə nəzərən yüksək və ya aşağı olduğu bir sıra ölkələr də vardır. Yəni ölkələrin fərqli ballara malik olması mümkündür. Məsələn, elektron xidmət platformalarının mövcudluğu həmişə bu xidmətlərdən daha geniş istifadə anlamına gəlməyə bilər. Bəhreyn, Qətər, Slovakiya və Belçika kimi yüksək gəlirli ölkələr onlayn xidmətlərin göstərilməsi baxımından kifayət qədər yüksək səviyyədədirlər, lakin insanların elektron xidmətlərdən istifadəsinin nisbətən aşağı səviyyələrinə görə seçilirlər. Onlayn xidmətlərin təmin edilməsinin təkmilləşdirilməsinə nail olmuş belə ölkələrə həmçinin yuxarı-orta gəlirli qrupdan – Azərbaycanı və Qvatemalanı, aşağı-orta gəlirli

qrupdan – Misiri, Pakistanı, Şri Lankanı aid etmək olar. Bu, xüsusən həyat səviyyəsi aşağı olan ölkələrdə hökumətlərin vətəndaşları elektron xidmətlərdən istifadəyə fəal şəkildə cəlb etmək söylərində müəyyən məhdudluğun olduğunu göstərir.

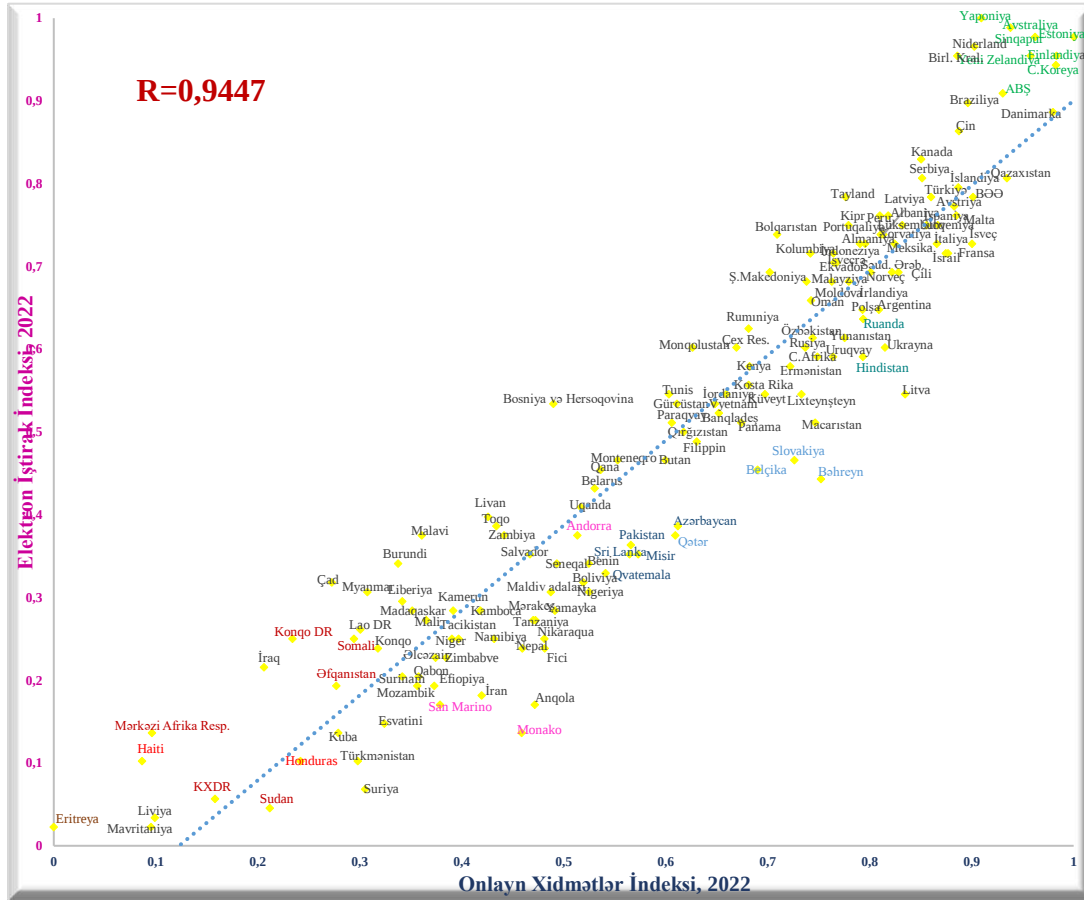

Diagram 3. Onlayn Xidmətlər İndeksi ilə Elektron İştirak İndeksi arasında asılılıq, 2022

Mənbə: [6, 213-220, 252-258] əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Bəzi ölkələr onlayn xidmət səviyyəsi ilə müqayisədə əhəlisinin rəqəmsal xidmətlərdən istifadəsinin daha yaxşı olması ilə nəzərə çarpır. Başqa sözlə desək, Onlayn Xidmətlər İndeksinə nəzərən Elektron İştirak İndeksində balı bir qədər yüksək olanlar vardır. Nümunə olaraq, Niderland, Birləşmiş Krallıq, Tayland, Bolqarıstan, Bosniya və Herseqovina, Malavi və Burundinin adını qeyd etmək olar.

Ümumilikdə belə qənaətə gəlmək olur ki, daha yüksək gəlirli ölkələr aşağı gəlirli ölkələrə nəzərən daha yüksək ballara malikdirlər. Lakin bəzi fərqli hallara da rast gəlinir. Məsələn, Avropa məkanına aid olan cırtıdan ölkələr – Andorra, Monako və San Marino bu baxımdan fərqlənir. Yüksək gəlirli olmalarına baxmayaraq, adıçəkilən hər

üç ölkə Onlayn Xidmətlər İndeksi (0,5554 bal) və Elektron İştirak İndeksi (0,4450 bal) üzrə orta göstəricidən az bala sahibdirlər. Xüsusilə birinci İndekslə müqayisədə ikinci İndeksdə aşağı balların olması bu ölkələrdə təqdim edilən rəqəmsallaşdırılmış xidmətlərdən (portallardan) əhalinin az hissəsinin faydalandığına dəlalət edir.

Eləcə də aşağı həyat səviyyəsinə malik olmasına baxmayaraq, onlayn xidmətlərin təmin edilməsində və insanların bu xidmətlərdən yararlanmasında səmərəliliyə nail olmuş ölkələr də vardır. Bu cəhətdən istisna halın qeydə alındığı ölkələrdən biri Hindistandır. Aşağı-orta gəlirli ölkə olan Hindistan (a/b ÜDM=2410,9\$) [9] hökumətin rəqəmsal xidmətləri (0,7934 bal) və insanların bu xidmətlərdən istifadə səviyyəsi (0,5909 bal) üzrə yaxşı nəticələr göstərmişdir.

Digər belə bir ölkə Ruandadır. Şərqi Afrika regionuna daxil olan aşağı gəlirli (a/b ÜDM=966,2\$) [9] bu respublika həm Onlayn Xidmətlər İndeksində (0,7935 bal), həm də Elektron İştirak İndeksində (0,6364 bal) dünya üzrə orta göstəricidən kifayət qədər yüksək bal toplamışdır. Ruanda hər iki İndeksdəki nəticələri ilə Almaniya, İrlandiya, Yunanistan, İsveçrə, Belçika kimi yüksək gəlir qrupuna aid olan ölkələrdən öndə yer almışdır.

Digər aşağı gəlir kateqoriyasına daxil olan ölkələrin hamısının balları isə İndekslər üçün qlobal orta göstəricidən aşağı olmuşdur. Bu ölkələr əsasən onlayn xidmətlərin inkişafına sərmayə yatırılması üçün kifayət qədər resurslara malik deyillər. Həmçinin rəqəmsal uçurum da məhz bu qəbildən olan ölkələr üçün tipik haldır. Odur ki, bu qrup ölkələrdə onlayn xidmətlərin göstərilməsi məqsədilə infrastrukturun qurulması ilə bərabər əhalinin rəqəmsal savadlılığının artırılmasına da investisiyaların ayrılması zəruridir.

Nəticə

Tədqiqat işində Azərbaycanda dövlət sektorunun rəqəmsallaşma səviyyəsi ona qonşu olan ölkələrlə müqayisəli şəkildə öyrənilmişdir. Bu zaman dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşması üzrə ümumi mənzərəni nümayiş etdirən bir neçə İndeksin məlumatlarına istinad edilmişdir. Qeyd edilməlidir ki, eyni sahəni araşdıran reytinglərdə Azərbaycan və ona sərhəd ölkələrin mövqeyindəki fərqlər İndekslərin tərtibi zamanı metodologiyadakı müxtəlifliklər və tədqiq edilən ölkələrin sayı ilə izah edilə bilər. Məsələn, Onlayn Xidmətlər İndeksində (193 ölkə) ballar onlayn xidmət göstərilməsinin bir çox cəhətlərini əhatə edən sorğunun nəticələrinə əsaslanır. İndeksin 2020-ci il buraxılışının sorğusu 148, 2022-ci ildəki isə 180 sualdan ibarət olmuşdur. Hökumətin Səmərəliliyi İndeksi (191 ölkə) isə 17 müxtəlif qiymətləndirmə və sorğunun nəticələrini özündə ehtiva edir.

Dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşma səviyyəsini və bu xidmətlərin keyfiyyətini tədqiq edən Hökumətin Səmərəliliyi İndeksində Azərbaycanın mövqeyi qonşu ölkələrlə müqayisədə qənaətbəxş hesab edilə bilər. Onlayn Xidmətlər İndeksində respublikamızın “yüksək” qrupdan “daha yüksək” qrupa adlanması imkanları vardır. Bunun üçün dövlət xidmətlərinin göstərilməsi sahəsində İKT-dən istifadə genişləndirilməlidir.

Müqayisələr respublikamızda insanların elektron xidmətlərdən istifadəsinin yüksək səviyyədə olmadığını göstərir. Dövlət tərəfindən təqdim edilən elektron xidmətlərdən əhalinin istifadəsinin genişləndirilməsi üzrə tədbirlərin davam etdirilməsi zəruridir. Bunun üçün ölkədə dövlətin yürütdüyü siyasətlərin birgə işlənilib hazırlanması sahəsində vətəndaşların səlahiyyətlərinin artırılması, təqdim edilən xidmətlərlə bağlı müzakirələrdə iştirak etməsi, onların ictimai məlumatlarla təmin edilməsi təşviq edilməlidir. Qeyd edilən tədbirlərin həyata keçirilməsi yaxın illərdə tədqiq edilən reytinglərdə ölkəmizin mövqeyinin yaxşılaşmasına səbəb olar.

Dövlət xidmətlərinin rəqəmsallaşması və əhalinin elektron hökumət xidmətlərinə müraciət edə bilməsinin təmini iqtisadiyyatın rəqəmsal transformasiyasının səmərəliliyini şərtləndirən amillərdəndir. Korrelyasiya metodunun tətbiqi yolu ilə qiymətləndirmələr Onlayn Xidmətlər İndeksi ilə Elektron İştirak İndeksi arasında müsbət və sıx əlaqənin olduğunu deməyə əsas verir. Aparılmış təhlil və qiymətləndirmələrin nəticəsində belə qənaətə gəlmək olur ki, Onlayn Xidmətlər İndeksində yüksək bala sahib ölkələr güclü onlayn xidmət infrastrukturuna malikdirlər. Əsasən tərəqqi etmiş bu ölkələrdə hökumətlər tərəfindən xidmətlərin göstərilməsini təkmilləşdirmək üçün rəqəmsal texnologiyalardan geniş şəkildə istifadə edilir. Elektron İştirak İndeksində də yüksək bal ən yaxşı təcrübələrin göstəricisidir, yəni əhalinin rəqəmsal bacarıqlarının təkmil olduğunu ifadə edir. Lakin rəqəmsal transformasiyanın vüsət aldığı hazırkı mərhələdə hələ də əlçatan, təhlükəsiz və etibarlı xidmətlər göstərmək və insanların rəqəmsal texnologiyalardan səmərəli istifadə etmək imkanlarına malik olmayan bəzi ölkələr də mövcuddur. Bunlar da əsasən zəif inkişaf etmiş, həyat səviyyəsinin aşağı olduğu kasıb ölkələrdir. Təhlillər həmçinin bu qanunauyğunluğa tabe olmayan halların olduğunu göstərir. Belə ki, rəqəmsallaşma göstəricilərinə görə nisbətən geridə olan yüksək gəlirli ölkələr və ya rəqəmsal xidmətlərini kifayət qədər yaxşılaşdırmağa nail olmuş aşağı gəlirli ölkələr də vardır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri. 2 fevral 2021-ci il.
[<https://president.az/az/articles/view/50474>]

2. Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası. Bakı şəhəri. 22 iyul 2022-ci il.
[https://static.president.az/upload/Files/2022/07/22/5478ed13955fb35f0715325d7f76a8ea_3699216.pdf]
3. Rəqəmsal transformasiya sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri. 27 aprel 2021-ci il.
[<https://president.az/az/articles/view/51299>]
4. Azərbaycan Respublikasında rəqəmsallaşma, innovasiya, yüksək texnologiyalar və rabitə sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı şəhəri. 11 oktyabr 2021-ci il. [<https://e-qanun.az/framework/48367>]
5. Government effectiveness - Country rankings, 2021. The Global Economy.com.
[https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_government_effectiveness/]
6. E-Government Survey 2022. The Future of Digital Government. 280 p. United Nations.
[<https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf>]
7. E-Government Survey 2020. Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development. 324 p. United Nations.
[[https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf)]
8. E-gov portalı. E-iştirakçılıq. 2023. [<https://www.e-gov.az/az/e-participation>]
9. GDP per capita (current US\$), 2022. World Bank.
[<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2022&start=2022>]